

Att utmana genusgränser

Många normer leder till ojämlika villkor trots att alla borde ha samma förutsättningar. Med hjälp av barnlitteraturen kan man suddas ut ramarna för det som ofta tas för givet. För hur gör prinsessor egentligen?

TEXT: AGNETA PERSSON

FÖRFATTAREN OCH ILLUSTRATÖREN Per Gustavssons dotter Kajsa var säker på sin sak. Prinsessor kan inte fåttas. De kan bara gifta sig och få barn. Och därmed var diskussionen i det Gustavssonska hemmet om vad prinsessor gör och inte gör, bör och inte bör, igång. Så föddes den första boken om prinsessan och i dag är vi många som läst böckerna om den normbrytande prinsessans kalas, semestrar och rockband. Prinsessan räddar prinsar och kungar från farliga drakar, tycker att hockey är avkopplande och skjuter upp städningen till nästa år. Hon använder sina klackskor

som klätterhammare för att ta sig upp för ett högt isberg och hon använder sin svanboa som lian. För så gör prinsessor!

Det här sättet att stoppa in saker i nya sammanhang och ge dem andra funktioner än vad som är brukligt kan ses som ett väldigt kreativt och användbart sätt att utmana genusgränser.

Så skriver Magdalena Hulth och Hedda Schönback i den nyskrivna boken: *Hur gör prinsessor?* som utgår från prinsessböckerna och är en handledning i

Försök ge genuskodade attribut andra funktioner än vad som är vanligt och utmana genusgränserna.

Tio tips till genuspedagogen

1 När ni väljer böcker till förskolan, tänk på att ju mindre könsstereotypt urvalet är, desto bättre hjälp får ni av litteraturen i genusarbetet. Ta en titt på vilken familjebild som skildras. Hetero? Samkönat? Ensamstående? Stereotypa könsroller? Hur presenteras olika människor och hur presenteras de? Titta extra mycket på bilderna, de är det mest direkta språket för barnen och ofta mer betydelsefulla än orden.

2 Gå igenom vilka böcker ni har i förskolan. Ta inte bort någon bok, men variera utbudet genom att komplettera med böcker där fler bilder av genus, familje- och samliv, etnicitet, funktionsförutsättningar och så vidare synliggörs. Ni kan även med fördel leta efter böcker som är mer öppna för olika tolkningar, där det inte är lika givet vad det är för karaktärer och relationer. Till exempel där figurerna är relativt könsneutrala och där texten är skriven i jag-form eller som "nallen", "bebis" och liknande.

3 Prata om böckerna i arbetsgruppen. Finns det inga genusmarkörer är det till exempel lätt att reflexmässigt tänka att det är en han. Diskutera vad det är som känns stereotyp. Vad får ni för tankar? På så sätt kan man bli varse om sina egna föreställningar och associationer.

4 Fundera på hur du och/eller barnen tycker er se att någon är exempelvis en hon eller en han. Hur ser du att det är en prinsessa? Om det bara handlar om att ha klackskor, ja då kanske alla kan vara prinsessa!

5 Könsstereotypa böcker får visst läsas. De kan vara bra ändå. Men när ni läser dessa böcker, våga gå ur dem och ställ öppna frågor. Vad hände sedan? Hur var det innan? Vad tycker hon/han/hen om att göra på sin fritid? Och så vidare. Här finns gyllene tillfällen att gå bortom det givna och att överskrida de mest könsstereotypa framställningarna.

6 Till sagostunder där pedagog läser och barnen lyssnar, som till exempel vid läsvisa, är det extra viktigt att välja böcker som inte är alltför stereotypa och normativa. Dessa kan ni spara till ett annat tillfälle när det finns tid och utrymme att aktivt vända upp och ner på normerna.

7 Lägg tio minuter på reflektion kring genus varje gång ni har personalmöte. Gör det enkelt för er, utgå från en bok!

8 Dokumentera. Anteckna, filma och/eller fotografera och reflektera över era iakttagelser, helst tillsammans. Fokusera på hur både barn och pedagoger agerar och på vilka normer och genusgränser som upprättas i just er verksamhet. Fokusera på positiva exempel, när barnen själva gör motstånd mot och överskrider normerna, eller när kollegor gör något som överraskar och utmanar.

9 Pressad? Stressad? Har du inte tid att jobba genusmedvetet? Ett verktyg har du alltid med dig: dina reflektioner. Du kan alltid säga vad du tänker: "Jaså, tänker du så? Så tänker inte jag!" Ofta går det att göra det ännu enklare och bara svara med en fråga: "Är de? Gör de? Hur då? Hur vet du det? Vad säger ni andra?"

10 Se det inte som ett misslyckande om ett barn agerar stereotypt. Tänk inte heller att ju mer könsöverskridande desto bättre. Som pedagog bör man istället värdesätta att det finns fler sätt att förhålla sig. Och att samma barn kan agera på många olika sätt i olika situationer. Fokus bör ligga på vilka förutsättningar vi skapar för barnen att pröva många olika uttryck, relationer, aktiviteter och så vidare.

det normkritiska arbetet med genus i förskola och förskoleklass.

Boken är inte tänkt som någon pekpinne med svar på vad som är rätt och fel, utan som en inspirationskälla med diskussionsfrågor, uppslag och idéer. Här finns konkreta övningar att utföra både i personalgruppen och med barnen för att få upp ögonen för vilka normer som råder, samt handfasta råd om hur man sedan kan bryta dem.

När vi som pedagoger märker att en position, till exempel den som "prinsessa", är svår för vissa barn att inta för att den är så starkt genuskodad, kan vi försöka sudda ut gränserna med hjälp av de attribut som barnen förknippar med positionen, exempelvis kläderna. Då måste vi först få syn på vilka dessa attribut är, och vilka förmågor barnen laddar dem med. Är det till exempel att ha en kjol som kan snurra eller skor med klackar som låter?

Nästa steg blir att försöka koda om dessa attribut och ladda på med fler innebörder, främst sådana som uppfattas som maskulina. Det kan vi bland annat göra genom att, liksom Gustavsson, använda nya och oväntade kombinationer, som smycken och fiske. Det som annars ses som något väldigt feminint, till exempel örhängen, kan då förstås på ett nytt sätt genom att de får en maskulint kodad funktion som fiskekrokar. För hur klassificeras de då? Maskulint? Feminint? Eller kanske både och, och lite till! Detta kan kanske göra att fler barn kan leka med klackskor och vara prinsessa. På så sätt blir attributen nycklar som kan låsa upp genuskodade positioner och därmed öka handlingsutrymmet för barnen både i och utanför leken.

I GRUND OCH BOTTEN handlar trixandet med genuskoderna om allas rätt till samma förutsättningar, säger Hedda och Magdalena. Många normer begränsar och leder till ojämlika villkor.

– Några får mer utrymme, säger Hedda, andra får mindre. Vissa sätt att vara blir diskriminerade och alla blir begränsade.

– Det leder också till att man bevakar varandra för att se så man håller sig till normerna, säger Magdalena. Föreställningarna om hur tjejer och killar ska se ut och bete sig är så starka att det inte är alls konstigt att barnen agerar normpoliser och rättar varandra. De gör vad de kan för att lära sig hur de ska förhålla sig till normerna.

Många pedagoger är mycket genusmedvetna i dag, berättar Hedda och Magdalena, men det kan se väldigt olika ut mellan landets förskolor. På somliga leker killar och tjejer för sig och personalen pratar om det som om det är av naturen givet. På andra är det tvärtom.

– Jag tror att ställen där man inte blir ifrågasatt

som kille i klänning är där man jobbar aktivt med de här frågorna, säger Magdalena.

MEN DET FINNS FALLGROPAR som det gäller att se upp med. Det är enligt Hedda och Magdalena lätt hänt att pedagoger som strävar efter att göra verksamheten mer könsneutral, i första hand väljer att plocka bort dockor och sådant som är rosa. Tjejkodade leksaker uppfattas ofta som mer könsstereotypa än killkodade motsvarigheter som bilar och lego. Men då skickar man återigen signalen att feminint kodade material är något negativt, snarare än att försöka uppvärdera det och samtidigt jobba för att alla material ska vara tillgängliga för alla barn.

– Istället för att nedvärdera och ta bort kan man sträva efter att bejaka, blanda och lägga till. Att göra det lättare för barnen att röra sig mellan olika genuspositioner, säger Hedda. Ett knep är att försöka omkoda material så de får fler innebörder och funktioner. Kan man till exempel lyfta över svärdet i ett nytt sammanhang och se vad det kan användas till där? Vilken laddning får det då?

I BOKEN, *Hur gör prinsessor?* är det Per Gustavssons prinsessböcker som är utgångspunkten. Böckerna är bra för den som vill använda barnlitteratur i det medvetna genusarbetet, anser Hedda och Magdalena. De är både normöverskridande och normativa.

– Andra läsare skulle kunna uppfatta böckerna helt annorlunda, men vi tycker att de är normbrytande jämfört med mycket annan litteratur och att man har mycket gratis genom att välja att arbeta med dem, säger Magdalena. Inte minst för att de är spännande och roliga.

Men alla böcker i förskolan är inte normbrytande på prinsessböckernas vis. Klassiska, kända sagor har

Foto: Istockphoto

sina värden, även om könsrollerna är gjutna i cement. Och om barnens favoritböcker skildrar stillsamma flickor och äventyrliga pojkar, då går det knappast att säga: "Nej, vi läser inte sådana böcker här".

Ingen litteratur behöver förbjudas, anser Hedda och Magdalena. Allt går att trixa med när man vill vända genusbrillorna upp och ner.

Även om barnens favoritböcker inte bryter normerna måste de läsas. Man kan samtala om karaktärernas roller och om de går att förändra.

En övning ur boken *Hur gör prinsessor*

Välj en av böckerna om prinsessan eller prinsan som ni vill fortsätta arbeta med i flera övningar i både arbetslaget och barngruppen. Utse någon som dokumenterar övningen skriftligt. Det kan vara en fördel att även spela in det som sägs, då det är svårt att hinna anteckna allt. Ta fram prinsessboken som ni vill arbeta med och täck över den skrivna texten med papper och häftmassa. Ett tips är att låta papperet sitta kvar tills ni gjort övningen med barnen.

Turas om att berätta fritt utifrån varje bilduppslag. En av er börjar hitta på något om vad som händer på den första bilden, nästa person fortsätter med nästa sida och så vidare genom hela boken. Passa även på att fråga varandra om det som berättas. Ställ gärna självklara frågor som "Vilken av figurerna menar du?". Analysera sedan er gemensamma berättelse med hjälp av följande frågor. Kom ihåg att dokumentera.

- Blir någon speciell karaktär huvudroll i er berättelse? Hur benämns karaktären? Tillskrivs den några specifika egenskaper? Tillskrivs den något specifikt kön?
- Hur är det med de andra karaktärerna – tillskrivs de något kön? Fundera över hur det kommer sig. Kan ni tänka att de skulle kunna ha ett annat kön? Påverkar det er tolkning av historien på något sätt?
- Tillskrivs karaktärerna en viss sexuell läggning? Har de till exempel fått familje- eller kärleksband till varandra i era berättelser? Hur kommer det sig tror ni?
- Skrattar ni till åt någonting? Diskutera vad som fick er att skratta och varför. Skratt är ofta ett bra sätt att få syn på normerna.

Illustration: Per Gustavsson

I böckerna om prinsessan utmanas normerna om vad prinsessor gör och inte gör, bör och inte bör.

– Som pedagog kan man göra om, lägga till och byta kön i böckerna, säger Hedda. Man behöver inte alltid vara trogen boken och inte bekymra sig så mycket över vad författaren skulle tycka eller dess avsikt.

Vi pedagoger smyger gärna in smarta lösningar

istället för att tydligt påannonsera en förändring. Kanske kan vi vara mer tydliga och bjuda in barnen till diskussion.

– Som att ”i dag ska Törnrosa vara en han”, säger Magdalena. ”Vi kan prova hur det blir”. Jag tycker absolut man bara kan göra det också, det behöver inte vara någon stor grej, allra minst för barnen.

Sagan behöver inte heller ta slut bara för att boken gör det. Använd figurerna och skapa egna historier, råder Hedda och Magdalena. Vad hände sedan? Vad gör hon eller han på fritiden? Gå utanför texten! Fråga om andra figurer, synliggör att det finns olika perspektiv och röster. Lägg till personer, omförhandla, ge barnen en chans att omskapa. Låt alla prova på hur det är att vara prinsessa och gör olika saker av det. Reagera öppet på konstigheter. När Tommy och Annikas pappa i *Pippi på rymmen* reser sig från det dukade frukostbordet mitt i en konflikt och säger att han ska gå till kontoret, kan man som pedagog säga: ”Va? Går han bara? Skulle några av era föräldrar göra så?”

Eller strunta helt i texten.

– Om man som pedagog täcker över texten och bara läser bilden, säger Magdalena, då kommer man också lättare ifrån att boken har en given innebörd. Då kan man som pedagog backa lite och se vad barnen läser in.

HUR MAN ARBETAR med böckerna på ett genuspedagogiskt sätt kan hänga på hur trygg man är, säger Hedda. Har man inte jobbat praktiskt så länge kan mer normbrytande historier, som prinsessböckerna, vara bra och sköna att luta sig mot. Det är litteratur som utmanar och som är bra att ta hjälp av. Sedan kan man gå vidare till böcker med starkare normer.

Finns det någon risk att boken, *Hur gör prinsessor?* kan provocera? Kan den vara utmanande för både pedagoger och föräldrar? Kanske, säger Hedda.

– Jag har funderat på om den skulle kunna uppfattas som om vi uppmanar till kaos. Kanske kan den också väcka oro och bekymmer över de ”stackars” barnen som inte får några normer. Men för det första går det inte att göra sig av med normer helt och hållet, normer finns alltid även om de omskapas. För det andra är det bra att det finns normer som till exempel går ut på att ta hänsyn till varandra. Det handlar snarare om att hela tiden försöka ta ställning till när gränserna är befogade och när de istället får negativa konsekvenser.

EFFEKTERNA AV ETT genuspedagogiskt arbete, menar de, sträcker sig långt utanför leksaker och lekar som genom nya genuskodningar blir mer lättillgängliga för alla. Att suddas ut ramarna för det som tas för givet gör oss mindre fördomsfulla över huvudet taget. Om vi kan bli bättre på att inte genast placera varandra i fack, som till exempel utifrån könstillhörighet, och jobba på en större öppenhet i pedagogernas eget och barnens förhållningssätt, kan det motverka alla möjliga former av intolerans som homofobi, rasism, diskriminerande föreställningar om funktionshinder och så vidare. Utan förutfattade meningar om hur man förväntas vara, ökar vi chanserna att vara dem vi vill. I den bästa av världar skulle vi alla få vara

bara människor med frihet att vara både prins och prinsessa. Och drake. Samtidigt!

De intervjuade

Hedda Schönbeck: utbildad förskollärare, har bland annat medverkat i de av Vetenskapsrådet finansierade forskningsprojekten *Förskolan som jämställdhetspolitisk arena* och *Det magiska språket*. Är för närvarande licentiat i förskolepedagogik på Stockholms universitet.

Magdalena Hulth: utbildad förskollärare, har jobbat som projektledare på Friends och inom tjejjourrérelsen samt som föreläsare på Jämställt. Är numera adjunkt på förskolläraryrket på Stockholms universitet.

Agneta Persson: frilansjournalist. Hennes kärnområden är arbetsmiljö och barns rättigheter och hon skriver kontinuerligt i Rädda Barnens tidning: Barn.

Referens

Schönbeck, H. & Hulth, M. (2014). *Hur gör prinsessor? – genusarbete och normkritiskt tänkande i förskolan*. Stockholm: Natur & Kultur.

I boken, "Hur gör prinsessor?", utgår författarna från Per Gustavssons prinsessböcker och boken är tänkt som en handledning i det normkritiska arbetet med genus.

- ▶ Fundera över vilka normer som råder i er barngrupp. Vilka är viktiga att behålla? Vilka kan förändras?
- ▶ Gör övningen som beskrivs på sidan 35. Dokumentera. Reflektera tillsammans i arbetslaget efteråt. Hur gick det? Vad tyckte barnen? Var det något som hände och som överraskade ert synsätt?

I faktarutan på sidan 34 finns 10 tips för att arbeta genuspedagogiskt med litteratur. Läs genom punkterna 1–3.

- ▶ Använd ett arbetsplatsmöte och gå igenom de böcker ni har på er avdelning utifrån de genusmarkörer som beskrivs i punkterna.
- ▶ Diskutera vilka genusmarkörer som finns i böckerna. Reflektera över era förställningar om vad som är stereotyp eller normöverskridande.

Uppdraget

Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.

Lpfö 98/10

FRÅGOR
TILL
ARBETS-
LAGET